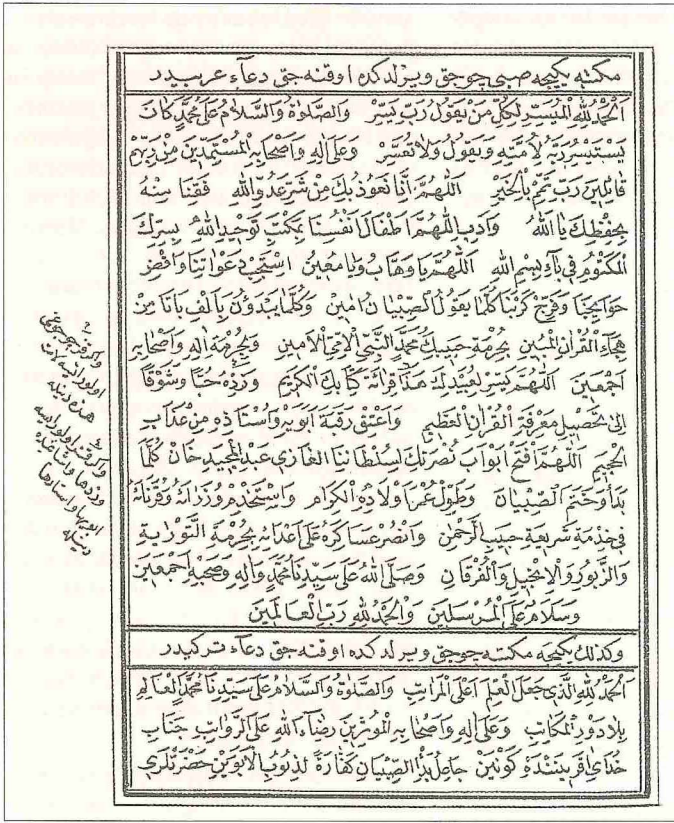

Mektebe başlama törenlerinde okunan Arapça ve Türkçe mektep duaları (Fevzi Efendi, *Mevhibetü'l-vehhâb*, İstanbul 1325, s. 65)

rak bazı eksikliklerle birlikte yayımlanmıştır (bk. bibl). Bunun dışında bir kısım ilâhiler de *Mektep İlâhisi* adlı bir kitapçıkta toplanmıştır (İstanbul 1325, 1332). Tanzimat'tan sonra halk arasında çok beğenilmiş olan, "Ey gâziler yol göründü yine garîb serime" ile, "Sivastopol önünde yatar gemiler" marşları da âmin alaylarında okunmuştur. II. Abdülhamid devrinde âmin alaylarında Batı müzikisi esaslarına göre bestelenmiş bazı marşların da okunduğu, bunların sonunda "pa-dişahım çok yaşa" diye bağırıldığı bilinmektedir. Çocuk şarkılarının bulunmadığı dönemlerde bu maksatla kullanılan mektep ilâhileri Kur'an okumayı, Allah'ı ve Hz. Peygamber'i sevmeyi, ilim öğrenmeyi, güzel ahlâkı, vatan sevgisini, şehid ve gazi olmayı telkin eden güfteleriyle dikkat çekmektedir.

Âmin alayı töreninin sonunda çekilen ve mahallî bazı farklılıklar gösteren gülbank metinleri yer yer değiştirilerek irticâlen bir nevi beste ile okunmuştur. Ancak âmin alayı geleneği ortadan kalktığı ve bu okuyuş tesbit edilemediği için notası elde bulunmamaktadır. Gülbankçı denen kişinin veya hocanın okuduğu bu gülbanklerden birinin metni şöyledir: "Allah Allah, illallah! Celîlül-cebbâr, muî-nû's-settâr, hâlikül-leyle ve'n-nehâr, lâye-

zâl, zû'l-celâl birdir Tanrı. Erin erliğine, Hakk'ın birliğine, dîn-i mübîn uğruna, şehid olan gaziler aşkına diyelim aşk ile bir Allah. Allah Allah Allah, dâim hay! (üç defa). Evveli Kur'an, âhiri Kur'an. Tebâreke'l-lezî nezzele'l-furkân. Eli kan, kılıcı kan, sînesi üryan, ciğeri püryan. Dîn-i mübîn uğruna şehid olan gaziler aşkına diyelim aşk ile bir Allah. Allah Allah Allah, dâim hay! (üç defa). Evveli gazâ, âhiri gazâ, inâyet-i Hudâ, kasd-ı a'dâ, dîn-i mübîn uğruna şehid olan gaziler aşkına diyelim aşk ile bir Allah. Allah Allah Allah, dâim hay! (üç defa). Hacılar, gaziler, râviler; üçler, yediler, kırklar; gülbang-i Muhammedî, nûr-i nebî, kerem-i Âlî, pîrimiz, üstadımız Hazret-i Osmân-ı Zinnûreyn-i Velî gerçekler demine, devrânına hû diyelim, hûûl!"

Çok az farkla sünnet gülbangi olarak da okunan bu gülbangin tahsilden çok gazâ ve cihadı teşvik ettiği, şehid ve gazilerin unutulmaması gereğini vurguladığı görülmektedir. Bu durum mektebe başlamanın okumayı öğrenme konusunda atılmış ilk adım olması yanında çocuğun ileride vatan ve millet için şehâdeti göze alabileceğinin ilk telkini olarak da kabul edilebilir. Gülbank metninde Hz. Peygamber ve Hz. Ali'den sonra gülbank geleneğinde pek yaygın görülmeyen bir şekilde Hz. Osman'ın adının anılması,

onun okuma yazma bilmesi ve vahiy kâtiplerinden olmasının yanı sıra mektebe başlayan çocuğun okumaya Kur'an ile başlaması sebebiyle Kur'an'ı bir araya toplatması, nüshalarını yazdırıp İslâm dünyasının belli başlı merkezlerine göndermesiyle ilgili olmalıdır. Gülbank geleneğinin Bektaşîlik'ten doğarak yaygınlık kazandığına dikkat çeken Bektaşî dedebabalarından Bedri Noyan, gülbank metninde aslında Hz. Osman yerine Hacı Bektaş-ı Velî'nin adının zikredildiğini, sonradan yapılan bu değişikliğin ise anlamsız ve yersiz olduğunu söylerse de yukarıdaki açıklama çerçevesinde bu iddianın isabetsiz olduğu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Fevzi Efendi, *Mevhibetü'l-vehhâb*, İstanbul 1325, s. 65; Ahmed Râsım, *Falaka*, İstanbul 1927, s. 51-60; *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 91-96; Musahibzâde Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İstanbul 1946, s. 29-31; Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım*, İstanbul 1973, s. 21; Şengel, *İlahiler*, I-IV, tür.yer.; Töre, *İlahiler*, V-IX, tür.yer.; Ali Birinci, "Mahalle Mektebine Başlama Merâsimi ve Mektep İlahileri", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV*, Ankara 1982, s. 37-57; a.mlf. – İsmail Kara, *Mahalle Mektebi Hatıraları*, İstanbul 1997, s. 23-31, 40; Mehmed Akif Ersoy, *Safahat* (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 1987, s. 128-129; Bedri Noyan, *Bektaşîlik Alevilik Nedir*, Ankara 1987, s. 128; Mehmed Emin Altıntop, *Türk Din Musikisinde Arapça Güfteli İlahiler: Şuğullar* (yüksek lisans tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 209; Tâhirülmevlevî, "An'anât-ı Kadimemizden Mektebe Başlama Merasimi", *Mahfil*, IV/42, İstanbul 1342, s. 114-115; M. Halit Bayrı, "İstanbul'da Mektebe Başlama", *Halk Bilgisi Haberleri*, XI, İstanbul 1942, s. 49-54; M. Şakir Ülkütaşır, "Sıbyan Mektepleri ve Mektep Cemiyetleri", *TY*, sy. 245 (1955), s. 993; Cemâleddin Server Revnakoğlu, "Yûnus'un Bestelenmiş İlahileri Nerede ve Nasıl Okunurdu?", a.e. (Yûnus Emre özel sayısı), V/319 (1966), s. 129-130; Mustafa Uzun, "Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbank", *İLAM Araştırma Dergisi*, I/1 (1996), s. 81-82; a.mlf., "İlahî", *DİA*, XXII, 66; Pakalın, I, 59; Mustafa Öcal, "Âmin Alayı", *DİA*, III, 63.

MUSTAFA UZUN

MEKTÜBÂT

(مکتوبات)

İmâm-ı Rabbânî'nin

(ö. 1034/1624)

mektuplarından derlenen eser.

Bir mutasavvıf tarafından yazılan en kapsamlı ve en meşhur mektup külliyyatı olup tevarüs ettiği ve geliştirdiği Nakşibendî geleneği hakkındaki başlıca kaynak durumundadır.

Mektûbât, her şeyden önce İmâm-ı Rabbânî'nin mânevî tekâmül sürecini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Eser ayrıca onun mürşidi Bâkî-Billâh ve halifeleriyle olan münasebetlerini, vahdet-i şühûdun vahdet-i vücûda tercih edilebilirliği gibi konularda geliştirdiği ihtilâflı görüşlerini, ikinci İslâmî binyılın müceddidi olduğu iddiasını, Kâbe'nin hakikatinin hakikat-i Muhammediyye'ye üstünlüğü fikrini, kendi tanımladığı Sünnî akîdenin yegâne doğruluğunu, Nakşibendî tarikatının mükemmeliyetini yansıtan düşünceleri içerir. İmâm-ı Rabbânî'nin Muâviye b. Ebû Süfyan'ı idealleştirmeyi uygun gördüğü dikkat çekmektedir. Bu durum onun aşırı bir Şîî düşmanı olmasının sebebinin de açıklığa kavuşturmakta ki bu tavır kendisinden sonraki Nakşibendî-Müceddidî geleneğinin ana çizgisini oluşturmuştur. Hindistan'daki siyasi duruma ve bu ülkede İslâm'ın etrafındaki Hint çevresine temas eden mektupların sayısı nisbeten azdır ve bu mektuplar günümüz âlimlerinin göstermiş olduğu ilgiye lâyık değildir.

İmâm-ı Rabbânî mektuplarını ihtiyaç doğdukça farklı zamanlarda çeşitli kişilere hitaben yazmıştır. Ancak kendisi mektuplarının çok değerli ve ilâhî tasdiğe mazhar bir bütün oluşturduğu fikrindedir. İleri gelen halifelerinden Muhammed Hâşim Kışmî'ye, "Yazdığım bütün ilimler, söylediğim her şey Allah'ı hoşnut etmektedir; Allah bunların tamamını kabul etmiştir" şeklinde bir ses duyduğunu söylediği rivayet edilir. İmâm-ı Rabbânî, mektuplarına atfettiği bu büyük değerden dolayı bunların derlenmesi ve yayılmasını bir görev telakki etmiştir. Mektuplarını içeren ilk defterin (cilt) derlenmesini onun adına Yâr Muhammed Tâlekânî üstlenmiştir. 1025'te (1616) derlenmesi tamamlanan bu defter, Hz. Peygamber'in Bedir Gazvesi'ne katılan sahâbîlerinin sayısını sembolize eden 313 mektup, Mevlânâ Abdülhay Hisârî'nin 1028'de (1619) derlediği ikinci defter esmâ-i hüsnâyı sembolize eden doksan dokuz mektup, Muhammed Hâşim Kışmî'nin 1031'de (1622) derlediği üçüncü ve son defter herhangi bir sembolik anlatımı olmayan 123 (veya 124) mektup ihtiva eder. Böylece eser İmâm-ı Rabbânî'nin ölümlünden önce son şeklini almıştır. Mektuplara tarih düşülmemle birlikte bunların kronolojik sırayla derlendiği söylenebilir.

İmâm-ı Rabbânî'nin üslûbunun güzel ve etkileyici olduğu söylenemez. Eser ta-

savvuf teorileri ve kelâm terminolojisi ağırlıklı bir muhteva taşır. Mektupların bazan mantıkî tutarlılıktan yoksun olduğu, nazarî bir konudan bahsedilirken hisfî veya edebî bir ifadeye geçiş yapıldığı görülmektedir. Eseri neşreden Nûr Ahmed Amritsârî de *Mektûbât*'ta bu tür problemlerin olduğunu kabul eder ve okuyucudan anlayamadığı meseleleri Allah'a havale etmesini ister.

Mektûbât'ın Hindistan, Orta Asya ve Osmanlı-Türk dünyasında Nakşibendî-Müceddidî tarikatının geniş kitlelere yayılmasında oynadığı rol muhtemelen oldukça sınırlı ve tarikatın faal müridlerinin etkisinden daha az olmuştur. Eserin Mevlânâ'nın *Meşnevî*'si ile kıyaslanabilecek derecede etkili olduğu iddiası olsa olsa bir abartı olarak görülebilir. Bununla beraber yeni baskılarının yapılması ve çeşitli dillere tercüme edilmesi Nakşibendî çevrelerinde sürekli okunduğunu göstermektedir. Son yıllarda *Mektûbât*'ın ilmi yönden incelenmesine yönelik dikkate değer bir ilginin ortaya çıktığı görülmektedir.

Eserin Farsça metni ilk defa 1290'da (1873) Delhi'de, ardından 1889'da Lektnev'de yayımlanmış, Nûr Ahmed Amritsârî'nin "hisse" başlığı altında bölümler halinde ve her bölümün sayfalarını ayrı ayrı numaralandırarak 1328 (1910) ve 1352 (1933) yılları arasında yaptığı neşirler bu iki neşrin yerini almıştır. Metin kenarına kelime ve kavramları açıklayıcı not ve yorumlar ilâve eden Amritsârî'nin ilk deftere ilişkin açıklamaları *Dürrü'l-ma'rifet*, ikinci defter için olanları *Nûrû'l-halâ'ik*, üçüncü defter için olanları ise *Ma'rifetü'l-hakâ'ik* başlığını taşır. Amritsârî neşri birinci defter bir, ikinci ve üçüncü defterler diğer bir cilt olarak iki cilt halinde çeşitli tarihlerde yeniden yayımlanmıştır (Lahor 1391; Karaçi 1393; İstanbul 1997 [Karaçi neşrinin ofset baskısı]; Peşâver 1991; Quetta 1999). Baskıların bazısında her "hisse"deki ayrı sayfa numaralandırması dikkate alınmayıp iki cilt birini tamamlar şekilde aralıksız numaralandırılmıştır.

Mektûbât'ın Türkçe'ye ilk tercümesi 1158 (1745) yılında Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin tarafından yapılmıştır. Mütercim bu çeviriye yazdığı girişte İmâm-ı Rabbânî ve onun Nakşibendî silsilesinin kısa hikâyesini anlatmış, Nakşibendî-Müceddidî tarikatının izahını yapmıştır. Müstakimzâde ayrıca İmâm-ı Rabbânî'nin oğlu Hoca Muhammed Ma'

sûm'un *Mektûbât*'ını da tercüme etmiş, bu iki tercüme bir arada 1277 (1860) ve 1978'de İstanbul'da basılmıştır. Necip Fazıl Kısakürek bazı mektupların tercümesini *Küçük Mektubat* adıyla yayımlamış (İstanbul 1955), *Büyük Doğu* dergisinin çeşitli sayılarında eserden seçtiği mektupların yayımını sürdürmüştür. Mehmet Süleyman Teymüroğlu'nun *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî'nin Mektubatı* (İstanbul 1962), Hüseyin Hilmi Işık'ın birinci defterin çevirisi (*Mektubat*, İstanbul 1968) ve Abdülkadir Akçiçek'in Muhammed Murad el-Kazânî'nin yaptığı Arapça tercümesinden yaptığı sadeleştirilmiş tercümesi (*Mektûbât-ı Rabbânî*, I-II, İstanbul 1977,) eserin diğer Türkçe çevirileridir. *Mektûbât* Urduca'ya Kâdî Âlîmüddin (Lahore 1913) ve Züvâr Hüseyin (I-IV, Karaçi 1988-1993) tarafından tercüme edilmiştir. Kazânî'nin Arapça çevirisi *ed-Dürrü'l-meknûnâtü'n-nefise* (Mekke 1317/1899; tekrar basım, Beyrut, ts.) *Mektûbât*'ın şimdiye kadar yapılan en başarılı tercümesidir.

Fazlurrahman (*Selected Letters of Shaikh Ahmad Sirhindi*, Karachi 1968) ve Muhammed Abdülhak Ensârî (*Sufism and Shari'ah: a Study of Shaykh Sirhindi's Effort to Reform Sufism*, Leicester 1986, s. 173-316) *Mektûbât*'tan seçtikleri mektupların bir kısmını İngilizce'ye çevirmişlerdir.

İmâm-ı Rabbânî'nin *Mektûbât*'ta zikrettiği hadisler iki ilmi çalışmanın konusu olmuştur: Muhammed Saîd, *Teşyîdü'l-mebânî fî tahrici ehâdisi Mektûbâtı'l-İmâm er-Rabbânî* (Haydarâbâd 1311); Babur Baig Mitaly, *Maktûbât-i Mujaddid-i Alf-i Sani: Takhrij-i Ahadis* (doktora tezi, Lahore, Pencap Üniversitesi, 1994). *Mektûbât*'ın çözümlemeli indeksleri Arthur Buehler tarafından yayımlanmıştır (*Fehâris-i Tahlîli-yi Heştgâne-yi Mektûbât-i Ahmed-i Sirhindî*, Lahore 2001).

BİBLİYOGRAFYA :

İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, Karaçi 1393/1973; Ethem Cebecioğlu, "İmâm-ı Rabbânî ve Mektûbâtı", *A'ûlûd*, XXXV (1996), s. 193-241; a.mlf., "Klasiklerimiz/VIII: 'el-Mektubat' (İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Faruk es-Serhendî - 971/1564-1034/1624)", *Tasavvuf*, III/9, Ankara 2002, s. 369-383; Hamid Algar, "İmâm-ı Rabbânî", *DİA*, XXII, 194-199. HAMİD ALGAR

MEKTÛM

(bk. RİCÂLÜ'l-GAYB).